

Dood en Leven

In de serie 'bezieling in poëzie'

17 november 2013

Begroeting

Het is herfst. Bloemen zijn uitgebloeid. Van bijna alle bomen valt het blad af. Het wordt weer kaal in de natuur. De akkers worden omgeploegd. De trekvogels zijn vertrokken.

En wij mensen, kruipen wij weg bij de kachel, steken wij ons kopje onder de eigen veren?

Of is het nu voor mensen de tijd om actief te worden; voor ons geen winterslaap, maar tijd om actief te leven?

Ik nodig jullie uit even met uw burens kennis te maken en kort over deze vraag te spreken.

Waar het over gaat

Ieder mens komt het leven binnen door de poort van de geboorte.

En meestal staat er iemand klaar om dat nieuwe kleine mensje op te vangen in het leven. Het kindje te omhullen in warmte en het voorzichtig af te drogen. De navelstreng af te binden, die nu niet meer nodig is. Het kindje heeft de ogen nog dicht omdat het licht nog veel te sterk is. Het heeft de beentjes nog opgetrokken en de handjes nog gebald, omdat het nog lang niet kan lopen en nog niets vast kan pakken. Dat kleine begin, dat nog hulpeloze, nog niet gewend aan het leven, vervult de ouders met licht, met vreugde en geluk.

Ieder mens verlaat het leven door de poort van de dood. Met de dood scheurt de mens los uit zijn levensbanden. Met verdriet en pijn voor de mensen die achterblijven. En de dood komt als je onderweg bent, of als je net opstaat uit je stoel; of als je omdraait in bed. En wanneer is het tijd zal zijn voor de dood weet niemand. De dood komt, hoewel we de dood ons leven lang kunnen verwachten, onverwacht. En met de dood komt een gevoel van nacht, kou en duisternis, en tranen van verdriet.

Dood en leven zijn als nacht en dag. Ze horen bij elkaar. Maar wat een wereld van verschil tussen dag en nacht, tussen dood en leven.

En dan in deze kerk : Hopen wij, geloven wij dat de dood al overwonnen is, dat er ooit geen dood meer zal zijn? Dat het begin van het einde van de dood er al is? Hij, Jezus, Christus, is toch opgestaan uit de dood?

Overweging

Gebed van een ziek kind

Als ik u was, zou ik mij maar laten leven.

Als ik u was, zou ik zorgen dat ik gauw beter werd.

Nu ik ziek ben, lig ik maar tussen verkreukelde lakens.

Nu ik ziek ben, hebt u niks aan mij want zo ben ik weinig waard.

Als ik dood ben, valt er aan mij niet veel te beleven.

Als ik dood ben, hebt u van mijn leven geen plezier meer.

Als ik beter ben kan ik nog heel wat van mij laten zien.

Als ik beter ben, kan ik bijvoorbeeld mooi gaan touwtjespringen.

Zolang ik leef, ben ik niet voor niets in de wereld gezet.

Zolang ik leef, kan ik nog wat voor u betekenen.

Dus als ik u was, zou ik mij maar laten leven.

Als ik u was, zou ik zorgen dat ik heel gauw beter werd.

(Karel Eykman "Een knipoog van u zou al helpen", Kwintessens 2013)

Gemeente die Jezus lief is,

‘Laat mij nou maar liever leven, dan hebt u nog iets aan mij’. Is dat niet mooi en spannend gebeden en is het niet fijn dat het van de bijbel zo mag? Dat je dit soort bidden zelfs van de psalmen kunt leren, als je dat nog niet durfde.

Maar allemaal goed en wel: intussen gáán we een keer dood. In deze prachtige, uitdagende, bruisende ruimte van leven zijn we met onze geboorte terechtgekomen. We bewegen ons daar sindsdien alsof het nooit anders was en ook helemaal zo moet zijn: dat we bestaan. Maar er is maar één uitgang. En ook nog voor ons allemaal dezelfde.

Als je er vanuit die uitgang naar kijkt, naar al dat geel van ons, dan kan het er opeens ook zó uitzien: alsof we blinden zijn die maar wat ronddolen. Weet toch beter mens.

Je vraagt je, als je de bijbel hoort vertellen, wel eens af of ze met dood echt dat einde bedoelen van een biologische dood, of dat ze meer geïnteresseerd zijn in of je bij je leven nog wel leeft. Of in leven eigenlijk al dood bent. Mijn opa zei dat graag, opkijkend uit zijn krant, als er een stoffig iemand op de tv aan het woord was: ‘Die man is al dood, maar hij heeft het nog niet helemaal door’.

“In de bloei van ons leven zijn wij als doden” zingt de profeet. Waarom laat je jouw leven bepalen en inkleuren door het feit dat je doodgaat?

Daar konden we vroeger nog veel meer van. Als ik dan bij de kist van een overledene afscheid kwam nemen, zeiden de meeste vrome broeders “Tja, dominee, we zijn maar mensen van een dag, een grasspriet die opkomt en vóór de avond weer verdort”. Of ze dat dan echt zo vonden weet ik niet eens, wél dat ze dachten dat je dat tegen een dominee hoort te zeggen. Alsof de tijdelijkheid het meest heilige is dat je van een leven kunt zeggen.

U weet het vast wel, dat was Psalm 90. Vooral onder protestanten en dan nog het meest onder gereformeerden steevast gelezen op oudejaarsavond. Met zo mogelijk intens sombere blik en stem.

U doet de sterveling terugkeren tot stof
en zegt: ‘Keer terug, menskind.’

(...)

U vaagt ons weg als slaap
in de morgen, als opschietend gras
dat ontkiemt in de morgen en opschiet,
en ‘s avonds verwelkt en verdort.

Wij komen om door uw toorn,
door uw woede bezwijken wij.

U hebt onze zonden vóór u geleid, onze geheimen onthuld in het licht van uw gelaat.

Al onze dagen gaan heen door uw woede,
wij beëindigen onze jaren in een zucht.

Zeventig jaar duren onze dagen,
of tachtig als wij sterk zijn.

Het beste daarvan is moeite en leed,
het gaat snel voorbij en wij vliegen heen.

Wie kent de kracht van uw toorn,
wie vreest oprecht uw woede?

Leer ons zo onze dagen te tellen
dat wijsheid ons hart vervult.

We gaan dus niet zomaar dood. We hadden er zelf de hand in. We hebben de Eeuwige kwaad gemaakt. Hij is het die er paal en perk aan stelt. Aan het kwade dat wij bedrijven. Moet dan het kwaad maar altijd duren? Nee, God zet er een punt achter. Beter maar, toch?

Jammer dan wel, dat ook al die goede mensen voortijdig ten einde gaan, trouwens.

Jammer ook, dat het leven vanaf je geboorte zo onder een schaduw komt te liggen, alsof je altijd met een zwaard van Damocles boven je hoofd loopt. Alsof je leven niet bruisen en zingen mag, laat staan plezier maken.

De dagen tellen dan maar, dat blijft het enige, iedere dag is er toch maar één. Wees er maar zuinig op. Wat kan dat meer worden dan een kruideniersbestaan, hooguit een onsje blijdschap hier en een grammetje genot daar.

Het kan er allemaal maar met moeite af.

Ach, kun je het ook anders zeggen? Karel Eykman, we hoorden hem al met psalm 30, blijft bij iedere psalm hangen in één regel. En daar groeit dan een gedicht. Psalm 90 en je dagen tellen, zoals Karel het vindt:

Bij Psalm 90, vers 3, 5, 6 en 12

Beleef je leven

Jaja, 't is allemaal waar, ik zal het niet ontkennen
dat eeuwig gezever over verloren jaren.
Uren, dagen, maanden, jaren vlieden als een schaduw heen.
Het gras verdort, de bloem valt af.
Wat wij voorstellen stelt niets voor
wij keren weer tot stof, jammer maar helaas.
Jaja, dat is allemaal waar en kan allemaal zo wezen
maar ik leg me daar na al mijn jaren niet bij neer.
Ik ga dat niet braaf en gelaten aanvaarden
Maar ik ga elke dag tellen, zodat elke dag telt.
Ik ga elk uur beleven, zodat ik leef elk uur.
ik maak dat elke minuut meemaak die mij rest.
Want zo lang ik er ben, ben ik in leven.
Doodgaan is voor later, doodgaan kan altijd nog.

Erna: lied "Een mens te zijn op aarde"

Of zo kan het ook, ja. Je bent een mens onderweg. Je dood is het eind van die weg niet. Je bent niet als een boom geworteld hier, maar je bent nog naar die worteling onderweg, met geboortepijn een leven lang. Wie je bent is altijd in de groei, je moet het nog helemaal worden, dit is nog maar het begin en je einde ligt in je begin. Onzekerheid troef, maar iets groeit onderweg, verlangt naar voltooiing, kijkt als een pelgrim uit naar de intocht in Santiago de Compostella terwijl hij zich afvraagt of er nog brood te krijgen is vandaag ergens en zij op toch nog een slaapplekje hoopt. De voltooiing ligt achter de einder, óver de dood heen, alles, álles moet worden volbracht. We gaan samen deze reis, de doden wachten met ons levenden mee op wat nog komt, nóg komt, altijd nóg komen moet.

De oude Adam uit het graf getrokken, zo beelden Russische ikonen de opstanding van Christus uit. Jezus grijpt de hand van Adam die niet alleen het paradijs uit geknikkerd is, maar ook maar helemaal door de hel is ingezakt. Uit die hel staat Adam op, Eva klampt zich aan hem vast en mag ook mee. De gevallen mens rechtop gezet. In het slot van het lied "Voor mensen die naamloos" zong Henk Jongerius het zo:

*Voor mensen die hopen,
wankel gelovend
door het leven gaan,
herstelt God uit duister
Adam in luister:
wij dragen zijn naam.*

Je zult, Adam en Eva van ooit, luisterrijk hersteld worden. Het moge in je leven dan wel niet alles zijn, maar daar hoeft je niet van te schrikken, dat hoort erbij. Zie jezelf als een bestaan dat in wezen onderweg is. Laat je troosten door het weten, dat je op zult vlammen in je ware schoonheid, je echte waarheid, zuiver en krachtig. En vertrouw er op, dat je zó ook weer verenigd zult worden met wie je lief zijn. En die jou met hun dood hebben achtergelaten op je weg.

Zo kan de verbeelding van de Opstanding van de doden zelfs het plaatje van de hemel als hiernamaals verdringen. We wachten in de aarde tot alles is volbracht. Maar dan rijzen we ook op: hoor Hendrik Marsman met zijn gedicht "Phoenix":

Phoenix
Vlam in mij, laai weer op;
hart in mij, heb geduld,
verdubbel het vertrouwen -
vogel in mij, laat zich opnieuw ontvouwen
de vleugelen, de nu nog moede en grauwe;
o, wiek nu op uit de verbrande takken
en laat den moed en uwe vaart niet zakken;
het nest is goed, maar het heelal is ruimer.

Hendrik Marsman (gedicht ca. 1930)

Of zingen we er dan teveel overheen? Over onze angst voor, over onze woede door, over onze machteloosheid om "de strenge, bittere dood" (zoals Luther het bad in zijn Avondgebed)? Hoe lang zijn we al niet gewend aan de bezwingingen, die de meeste van onze begrafenissen begeleiden en rouwkaarten opsieren? Daar klinkt in door dat je toch 'ergens' blijft. En 'ergens' heeft dan 2 betekenissen: het verwijst naar een soort van plaats waar we de overledene naar toe hopen, een "daar" dat antwoord geeft op onze vraag "waar onze doden zijn, verkoold verwaaid?". Al was het maar in dat veel ruimere heelal van Marsman. "Ergens" is er toch wel een plek voor je? Maar dat je 'ergens blijft' betekent ook een soort van blijven, zeg maar. Als in "ergens ben je best wel aardig". Want de taal wordt aarzelend in minimale uitdrukking als het om zoiets groots als de dood gaat. Ergens blijf je toch bij ons. Een beetje. Dan. Hoewel ook daar de behoefte aan bezwering kan worden opgezweept tot krachtige en stellige kreten: "Je blijft altijd in ons hart" staat er dan en je zou het haast geloven omdat het gedrukt staat. "We zullen je nooit vergeten". "Wij, je vrienden blijven iedere dag aan je denken". Ik krijg bij al zulke bezwingingen en plechtige verklaringen sterk dat gevoel dat Anton Korteweg had, toen hij dichtte over 'Weggaan':

*Als een auto die lang in de regen gestaan heeft
optrekt en wegdrijdt, blijft waar hij stond achter
een plek die zich van de rest van de straat
onderscheidt, even nog, tot hij ook nat is
en niet afzonderlijk meer bestaat.
Dat is wat blijft als je weggaat.*

Is dat alleen maar cynisch? Té realistisch? Voor mij is het gezond verzet tegen al dat zalven, dat bezweren van onze angsten dat door de aula's van de begraafplaatsen stroomt. Laat onze woorden toch protest zijn, laat de woede over de dood toch mééklinken. Of hou het voorzichtig. Eerlijk, oprecht. Zeg niet meer dan je kunt. Zing je hoop in kwetsbare woorden. Zoek je troost in samen. Zoals Oosterhuis het voor laat zingen "Nooit hoorden wij andere stemmen".
Lied: "Nooit hoorden wij"

Zó zouden wij moeten leven. Want daar komt het op terug en daar komt het op neer. Hoe we leven, wat we er van maken. Je kunt tijdens je leven al dood zijn. Je kunt ook een leven leven dat door de dood heen houdbaar blijft. Ondanks de dood? Of dankzij de dood? Hoe leven we met één oog op die ene uitgang? De hele tijd er naar kijken? Geef mij maar het protest. Zoals de dichterdominee Geert Boogaard het uitroept bij een graf:

*Ik ben hier niet gekomen
om te zeggen dat u moet berusten
in de dood van deze jonge vrouw*

*ik ben hier om te protesteren
in de Naam van Hem
die de dood van Lazarus
niet nam ze hadden Hem
nog nooit zo boos gezien.*

Jezus als degene die niet alleen de dood overwint, maar meer nog als iemand die de dood niet pikt. Alsof het protest, je er juist niet bij neerleggen, ons betere kansen op leven geeft.

De Welshe dichter Dylan Thomas gaf daar het krachtigst stem aan. Dat sonoor klinkende bijna rappende refrein van zijn verzet, gezongen tegen zijn stervende vader:

*“Do not go gentle into that good night,
old age should burn and rave at close of day.
Rage, rage against the dying of the light.
Ga niet gedwee de goede nacht in, uit het zicht.
Oud moet juist branden, vlammen, aan het einde van de dag:
Verzet je, ga tekeer tegen het doven van het licht.*

Niets berusting, niets geen gezalf, geen verhullende en ontkennende taal. Niks “Zij lag er zo rustig bij toen ze heenging”. Maar laat een mens krachtig, uitgesproken zijn in haar in zijn ouderdom, laat verzet gloeien tegen het onrecht dat de dood je aandoet door je van je leven te beroven. Vlam dan nog liever één keer op tegen het einde. Dylan Thomas eindigt zijn gedicht met het aanspreken van zijn vader:

*En gij, mijn vader, die daar op de droeve hoogte ligt,
Vloek, zegen mij nu met uw heftige tranen als het mag.
Ga niet gedwee die goede nacht in, uit het zicht,
Verzet u, ga tekeer tegen het doven van het licht.
Do not go gentle into that good night,
Rage, rage against the dying of the light.*

Waarom mag de stervende niet jouw verdriet en wanhoop weerspiegelen, niet delen in jouw gemis straks als hij of zij gestorven is? Waarom mag degeen die afscheid moet nemen niet net zo boos als jij zijn, dat er afscheid is? Ben jij minder ongelukkig als de dode er zo vredig bij ligt?

Het is maar hoe je het bekijkt.

Dat geldt voor het leven trouwens ook. En voor hoe je niet alleen naar de eigen dood vooruitkijkt, maar ook terugkijkt op de dood van wie je onderweg verloren bent. Ouders, je geliefde, je kind.

Och nee toch, je kind.

Willem Ramaker dicht over zijn ouders. Het is maar hoe je ertegenaan kijkt. “Stof tot stof en as tot as”, zeggen ze in Kampen. Ja, daar zeker. Maar hij als dichter keert het beeld om, uit liefde voor zijn ouders en gunt hen een ruimer, wijder perspectief.

Wim Ramaker's gedicht (ca 1991)

In Vertrouwen
Mijn ouders
doden de tijd in Kampen
terug bij af
zeggen de mensen
stof tot stof
as tot as
beginnend grondwater
maar ik zeg
mijn ouders
zijn boven de IJssel geborgen
hun tijd ver vooruit
er zijn vele wegen
boven wolken lucht en winden

Laten we toch nog een keer teruggaan naar de stem die oprecht zoekt naar wat verlangd wordt, wat je ten diepste zoeken blijft zelfs door de dood heen. Liefde niet zo sterk als, maar sterker dan de dood. Vreemd genoeg vindt Hans Andreus, die dichter van het licht, dat diep verlangde nu juist niet in het licht. Want licht wordt hem in het zicht van de dood kilte en afgrond. Laat dat licht nog maar wachten, laat leven voorgaan.

Gedicht Andreus

Na de hoogte de diepte.
Ik weet wel van het licht,
maar het brengt me niet naar de liefste
en het raken aan elkander,
roept juist het donkere op,
het kil hol van het demonisch
dier dat sidderend haat
en zich niet uit laat branden,
zich met gekromde klauwen
vastklemt aan de ijswanden
waarbinnen het hurkt en hokt -
Heer, hoor me dan: geef me wat leven,
het licht kan wachten
totdat de adem stokt.

Mag het alstublieft eerlijk blijven? Oprecht, open, behoedzaam. Eerder tintelende dan dwingende, opleggende woorden, eerder aarzeling dan stelligheid? Maar wél treffend verwoord graag, laat er goed over nagedacht zijn. En laat het niet rijmen, alsjeblieft of spreek de dode in haar of zijn kist in je midden niet toe. Je hebt het tegen elkaar. Over iemands leven. Met eerbied, mag dat.

Laat liever de dode zelf aan het woord, nog één keer. In het aloude Requiem kon dat voluit, voor de levenden om na te zingen en tegelijk hun dode op te dragen, in hun handen omhoog te heffen voor de ogen van de Eeuwige en achter opa, oma, vader of moeder te staan en in hun naam met hun stem huiverend te fluisteren:

*“Quid sum miser tunc dicturus
Quem patronem rogaturus
cum vix justus sit securus?”*

*“Wat zal ik, ellendige, dan zeggen?
Wie als pleiter voor mij vragen?
Als zelfs de rechtvaardige onzeker is?”*

Maar ja, voor wat voor enorme goddelijk almachtige rechterstroon, ‘*rex tremendae majestatis*’ stond die dode daar te beven?

Gelukkig heeft Oosterhuis de woorden vastgepakt en omgeschud en ze omgebogen, bezielend en tot leven gebracht onder dat ene voorteken van het evangelie: de genade. Geen oordeel, geen verzekerdheden, geen dogma’s, geen sidderende hellebeelden, geen zalvende aloë vera tegen alle kwalen: maar een levend mens, in het doodshemd bijna bloot tegenover het leven, tegenover zichzelf, tegenover ja, die Ene, die barmhartig de wegen weet waar wij geen weg zien.

Doorzichtig sta je tot op wat nou eigenlijk je echte kern is. Waar zou je nog een beroep op doen, hoe vergevend en barmhartig je het ook zeggen kunt? Want je hebt gedaan en gelaten, er is je aangedaan en je liep tekorten op, je hebt misdagen, ook ja. Waar kun jij je nog op beroepen? Wat kan nog vóór je pleiten? Als het er op aankomt?

Je liefde. Alles wat je deed en niet in je leven of had moeten...: het was je liefde.

Hier sta je dan. Mens. En je zegt wat je uiteindelijk alleen maar zingen kunt. Maar dat is dan ook het beste en mooiste wat ooit uit je mond kwam:

Dit is mijn liefde. Hier ben ik.

Lied: “Wat ik gewild heb”

Zegen

De Ene hoort ons roepen,
De Ene ziet ons aan zoals wij zijn.
Genadig, van mededogen
vervuld, is de Ene.
Zijn licht geve je kracht.

Amen

Dylan Thomas "Do not go gentle into that good night"

Do not go gentle into that good night,
Old age should burn and rave at close of day.
Rage, rage against the dying of the light.

Though wise men at their end know dark is right,
Because their words had forked no lightning they
Do not go gentle into that good night.

Good men, the last wave by, crying out bright
Their frail deeds might have danced in a green bay,
Rage, rage against the dying of the light.

Wild men who caught and sang the sun in flight,
And learn, too late, they grieved it on its way,
Do not go gentle into that good night.

Grave men, near death, who see with blinding sight
Blind eyes could blaze like meteors and be gay
Rage, rage against the dying of the light.

And you, my father, there on the sad height,
Curse, bless, me now with your fierce tears, I pray.
Do not go gentle into that good night.
Rage, rage against the dying of the light.

(Vertaling van Harry Kuitert, hij zegt erbij, dat geen vertaling het rijm kan evenaren, laat staan aan de bondigheid waarmee de dichter zich in eigen taal kan uitdrukken)(Harry Kuitert "De dood de baas")

*Ga niet gedwee de goede nacht in, uit het zicht.
Oud moet juist branden, vlammen, aan het einde van de dag:
Verzet je, ga tekeer tegen het doven van het licht.*

*Ook een wijs man, als hij aan 't eind, voor 't donker zwicht,
Omdat hij van zijn woord geen bliksems komen zag,
Gaat niet gedwee de goede nacht in, uit het zicht.*

*Een goed mens, de laatste golf nabij, in tranen, want wellicht,
Hadden zijn broze daden kunnen dansen op groen gras,
Gaat toch tekeer tegen het doven van het licht.*

*De woesteling, die zon in zang ving en gedicht,
En te laat inzag dat hij hem bedroefde op zijn pad, ach
Ook hij gaat niet gedwee de goede nacht in, uit het zicht.*

*Ernstige mannen die, de dood nabij, met oogverblindend inzicht
Zien hoe blinde ogen als meteoren vlamden, met een lach,
Gaan toch tekeer tegen het doven van het licht.*

*En gij, mijn vader, die daar op de droeve hoogte ligt,
Vloek, zegen mij nu met uw heftige tranen, als het mag.
Ga niet gedwee die goede nacht in, uit het zicht,
Verzet je, ga tekeer tegen het doven van het licht.*